

Boganmeldelser.

V. SCHOU. **Bidrag til Undersøgelse af Byggevirkso-**
heden i Danmark i de sidste 75 Aar. Slagelse 1911. (221
Sider).

Byggeriet staar paa Dagsordenen. Man drøfter Byggekriser, Bolignød, Andelshuse, kommunale Boliger, Haveboliger, de offentlige Bygningers tiltagende Dyrhed, Ejendomsskatter, Ejendomspriser, Prøvevurderinger, Byggelove osv. osv. Der agiteres fra de forskelligste Sider, og til Tider gaar Bølgerne højt. Midt i alt dette kommer Teglværksejer, cand. polit. V. Schous Bog som en rolig og lidenskabsløs Fremstilling af, hvormeget der faktisk bygges, hvor velforsynede vi er med Bygninger, hvad Byggeriet og dets Svingninger betyder for de enkelte Byggefag osv. — en Bog med mange nyttige Oplysninger, som vil kunne bruges i Debatten. Hr. Schou har samlet et stort Materiale sammen og har udnyttet det i en Række Tabeller, som har kostet et stort Regnearbejde, og hvis Opstillingsprincip ofte er Udtryk for en god Idé. Metoderne er undertiden lidt haandfaste, i et enkelt Tilfælde ligefrem hasarderet; men selv om en Kritiker kan finde en Del at pille ved, maa man dog paa flere Punkter indrømme, at hvis man selv skulde have foretaget en saadan Undersøgelse, og havde set, hvor vanskeligt eller umuligt det var at gaa andre Veje, ja saa havde man vistnok netop valgt at gaa Hr. Schous Vej. Man skal jo ikke kaste det skidne Vand bort, før man har det rene. Desuden læg-

Boganmeldelser.

V. SCHOU. **Bidrag til Undersøgelse af Byggevirkso-**
heden i Danmark i de sidste 75 Aar. Slagelse 1911. (221
Sider).

Byggeriet staar paa Dagsordenen. Man drøfter Byggekriser, Bolignød, Andelshuse, kommunale Boliger, Haveboliger, de offentlige Bygningers tiltagende Dyrhed, Ejendomsskatter, Ejendomspriser, Prøvevurderinger, Byggelove osv. osv. Der agiteres fra de forskelligste Sider, og til Tider gaar Bølgerne højt. Midt i alt dette kommer Teglværksejer, cand. polit. V. Schous Bog som en rolig og lidenskabsløs Fremstilling af, hvormeget der faktisk bygges, hvor velforsynede vi er med Bygninger, hvad Byggeriet og dets Svingninger betyder for de enkelte Byggefag osv. — en Bog med mange nyttige Oplysninger, som vil kunne bruges i Debatten. Hr. Schou har samlet et stort Materiale sammen og har udnyttet det i en Række Tabeller, som har kostet et stort Regnearbejde, og hvis Opstillingsprincip ofte er Udtryk for en god Idé. Metoderne er undertiden lidt haandfaste, i et enkelt Tilfælde ligefrem hasarderet; men selv om en Kritiker kan finde en Del at pille ved, maa man dog paa flere Punkter indrømme, at hvis man selv skulde have foretaget en saadan Undersøgelse, og havde set, hvor vanskeligt eller umuligt det var at gaa andre Veje, ja saa havde man vistnok netop valgt at gaa Hr. Schous Vej. Man skal jo ikke kaste det skidne Vand bort, før man har det rene. Desuden læg-

ges Kortene klart paa Bordet — undertiden lidt vidtløftigere end nødvendigt — saaledes at man bestemt véd, hvad Grundlag man bygger paa.

Hr. Schou har benyttet mange Slags Stof: Antallet af Byggehaandværkere efter Folketællingen, Importen af Byggematerialier, Overslag over Byggeomkostningerne, Statistik over Arbejdsløsheden og Arbejdsløshed m. m., men dog navnlig Assurancesummerne og det københavnske Etageareal (saaledes som det opgøres af Hensyn til Areal-skatten).

Alle er jo enige om, at Assurancesummerne er for høje, og Spørgsmaalet er da, om dette gælder i ulige Grad paa forskellige Steder og til forskellige Tider. Forfatteren gaar kun i ringe Grad ind paa dette Spørgsmaal og ender med at erklære, at man dog alle Tider har lagt Vægt paa at naa den virkelige Værdi (S. 13), og at der maatte særlig fagkyndige Folk til at foretage en saadan Undersøgelse (S. 212). Læseren er maaske knap saa hurtigt trøstet overfor denne Mangel ved Bogens Hovedmateriale; men da de fundne Resultater paa flere Omraader er meget udprægede, vilde de næppe forandres væsentligt, hvis Materialet kunde korrigeres.

En anden Mangel ved Assurancesummerne er, at deres Stigning fra Aar til Aar ikke blot er Udtryk for Byggeriets tekniske Omfang, men ogsaa for de stigende Byggeomkostninger. Heldigvis foreligger der for Københavns Vedkommende et supplerende Materiale af rent teknisk Art, nemlig Etagearealet, og Forf. har da ved en Art Reguladetri udregnet et lignende Udtryk for hele Landets Byggeri, upaavirket af Prisniveauet. Der benyttes herved to interessante Begreber, Assuranceprisen og Bygningsmassen, som vel har deres Mangler, saaledes at man maa have disse in mente, men som dog er fuldt tilladelige. Assuranceprisen faas for hvert Aar ved at dividere Københavns Assurancesum med det samlede Etageareal, og dette skulde saa være Byggeprisen pr. Arealenhed Gulvflade. Herved er der for det første den

Mangel, at Assurancesummens Forandring ved Omvurdering af ældre Ejendomme næppe er nogen regelmæssig Funktion af paa den ene Side Byggeprisen for nye Huse, paa den anden Side af Værdiforringelsen, ligesom Husenes Gennemsnitsalder varierer efter Tid (og Sted). Og naar man dernæst betragter denne Kvotient som Udtryk for Byggeriets specielle Prisniveau, ser man bort fra Forandringer i Udstyr o. l.; en Kvadratmeter Gulv kan være vidt forskellige Ting efter Loftshøjde, Udstyr, Bekvemmeligheder m. m., og Bevægelsen er jo afgjort gaaet i Retning af større Kostbarhed. Men da dette opvejes af, at Nutiden bygger Kaserne, der er billigere pr. Gulvenhed end mindre Huse, og da en enkelt Art Fremskridt, nemlig større Værelser, betyder Besparelse ved forholdsvis færre Skillerum, er det jo alligevel muligt, at »Assuranceprisen« angiver Stigningen i Materialpris og Arbejds løn o. lign. Forf. paaviser i alt Fald, at Assuranceprisens Bevægelser svarer pænt til de ved Assurancevurderingen benyttede Takster. Resultatet bliver, at dette Prisniveau steg 19 % fra 1835 til 1870 og 35 % fra 1870 til 1907 eller i alt 61 %, Tal som egentlig synes ret beskedne. De absolute Tal var i 1835 51 Kr. pr. m² og i 1907 82 Kr.

Dernæst findes »Bygningsmassen« for hele Landet ved at dividere den samlede Assurancesum med den københavnske Assurancepris. Resultatet bliver selvfølgelig ikke hele Landets Gulvareal, da Provinsens virkelige Assurancepris sikkert ligger paa et andet Niveau end Københavns. Men hvis Forf. har Ret i, at Assuranceprisen dog har bevæget sig parallelt de to Steder, skulde den fundne Bygningsmasse altsaa ogsaa bevæge sig parallelt med Gulvarealet, saaledes at den kan bruges til forskellige relative Beregninger.

Efter disse Bemærkninger om Metoden skal nogle enkelte af Originaltallene meddeles som Grundlag for et Referat af de vigtigste derpaa byggede Slutninger. (1910 og 12 har jeg tilføjet).

	Assurancesum, Mill. Kr.				Københavns Etageareal m ²
	Københ. m. Frbg.	Provins- byerne	Landdi- strikterne	Hele Landet	
1835....	108	48	222	378	2,060000
1870....	236	190	691	1117	3,517000
1905....	1102	676	1902	3680	11,449000
1910....	1221	812	2380	4413	13,105000
1912....	1235	872	2610	4717	—

Det vil ses, at der er en meget betydelig Tilvækst i Assurancesummerne, og selv om man eliminerer baade Prisniveauet og Befolkningstilvæksten, bliver der en betydelig Fremgang, idet Bygningsmassen pr. Indb. fra 1835 til 1906 er steget i Forholdet 100 til 303. Der skulde nu altsaa pr. Individ være et 3 Gange saa stort Gulvareal som for 70 Aar siden, men det er ikke muligt at udfinde, i hvilken Grad Stigningen falder paa Beboelsesrum; det maa vel antages, at der nu benyttes forholdsvis mere til Fabriker, Butiker, Kontorer, Stalde, Lader osv.; men at ogsaa Beboelsesarealet pr. Indb. er steget stærkt, er utvivlsomt.

Imidlertid er Københavns Bygningsmasse (d. e. selve Etagearealet) pr. Indb. kun steget i Forholdet 100 til 158, altsaa langt svagere. Det er jo nok sandsynligt, at København, hvis Folketal havde stagneret siden 1807—14 (eller maaske var aftaget), og som baade kvantitativt og kvalitativt havde faaet hele sit Bygningsniveau sat til Vejrs i den glimrende Handelsperiode, derved var bleven forholdsvis langt bedre forsynet med Bygninger end det øvrige Land. Men netop derfor kan det vel ogsaa antages, at den virkelige »Assurancepris« siden er steget stærkere i Provinsen end i København, saaledes at den beregnede Bygningsmasse sikkert giver et for stærkt Udtryk for Provinsens Tilvækst i Gulvareal. — Sammenlignes Provinsbyerne og Landdistrikterne, faar de første nok den største Assurancesum pr. Individ, men Forskellen er nu kun ca. 10 %, og den er langt mindre end forhen. Landdistrikterne var altsaa oprindelig meget ringe for-

synede med Bygninger, men Komfort-Niveauet er steget baade for Mennesker og Kvæg, ligesom det sidstes Antal er steget. Tilsvarende Beregninger er foretaget med Sondring mellem Øerne og Jylland, mellem store og smaa Byer osv.

Dernæst mener Forf. at kunne konstatere, at der nu bygges relativt mindre end forhen, men herved maa Vægten da ogsaa lægges paa Ordet »relativt«. Meningen er, at Bygningsmassens aarlige, procentmæssige Stigning er lidt svagere eller i alt Fald ikke stærkere end før. Dette Resultat synes at undre Forfatteren, men er jo i Virkeligheden ganske naturligt; naar Befolkningen aarlig vokser 1 %, kan Bygningsmassen ikke vokse 2 á 3 %, uden at Forsyningen med Bygninger bliver bedre og bedre, og naar man saa har naaet et vist Niveau, vil man nærme sig til et Mættelsespunkt, og de to Procenter vil tendere mod at være ens. Det mærkelige er altsaa tværtimod, at vi efter 70 Aars vedvarende Fremadskriden endnu kan fortsætte med denne Stigning af Velstandsniveauet. — Maaler man Byggeriet, ikke med sig selv, men med Folketallet, er det derimod betydelig større end før, saaledes at der kan leve langt flere Bygningshaandværkere, navnlig Murere; en 3 % Tilvækst paa det nuværende høje Niveau giver selvfølgelig mere Arbejde end en 3 % Tilvækst paa det gamle Niveau, foruden at ogsaa Reparation og Erstatningsbyggeri kræver mere Arbejde.

Af samme Grund er det ogsaa kun relativt, at Byggeriet nu efter Forf.'s Beregninger foregaar jævner end forhen. Han paaviser, at de procentvise Udsving fra Gennemsnittet er blevet mindre, men er dog selv klar over, at dette maaske navnlig skyldes Aarene 1835—45, der i Virkeligheden tilhører en anden historisk Periode, og som endnu var under Indflydelse af Ulykkerne i 1807—14 og den senere Landbrugskrise. Naar det umiddelbare Indtryk saa afgjort gaar ud paa, at Erhvervslivet nu svinger mere end forhen, da skyldes det derfor, at de for Svingninger udsatte Fag (Bygningshaandværkere, Smede

m. m.) nu er langt talrigere, saaledes at de økonomiske og sociale Virkninger af Ujævnheden godt kan være større, selv om den relative Ujævnhed er lidt mindre; baade de direkte og de indirekte ramte er nu flere, og Muligheden for at opsuges af andre Erhverv er mindre, naar der er saa mange, der rammes.

Derfor har det alligevel sin store Interesse at se, at Byggeperioder ogsaa for 70 Aar siden var et velkendt Fænomen; det var navnlig Udsvingene nedefter der var saa store, medens man senere har haft dem større opefter. Som Forklaring paa, at Forholdene er blevet mindre svingende, nævner Forf. for Byernes Vedkommende, at de har udviklet sig i Betydning, saaledes at de er blevet mere selvstændige Markeder for deres Næringsliv. Hertil kan sikkert føjes, at Byernes Fødselsoverskud er vokset stærkt med den netop i Byerne saa stærkt formindskede Dødelighed; selv om Indvandringen en Tid gaar i Staa, er der altsaa alligevel mange at bygge til; i 1901—11, der dog delvis ligger udenfor Hr. Schous Undersøgelse, var Byernes Fødselsoverskud 5—6 Gange saa stort som deres Vandringsoverskud.

I øvrigt hører det lange Afsnit om Byggeriets Svingninger til de svagere i Bogen; man faar at vide, at efter Assurancen svinger det stærkere end efter Bygningsmassen, fordi ogsaa Byggeomkostningen svinger efter Konjunkturerne; ligeledes at efter Assurancen ligger Byggeriets periodiske Kulmination lidt tidligere end efter Bygningsmassen. Men man vægrer sig bestemt ved at tro, at der foruden de 8 å 10-aarige Rotationsperioder i Byggeriet ogsaa skulde eksistere visse »Hovedperioder« paa ca. 25 Aar.

En af de nyttigste, men ikke af de paalideligste Tabeller i Bogen er følgende Oversigt over, hvormeget af det aarlige Byggeri der falder paa de forskellige Fag:

	Nybyg- ning 1000 Kr.	Repara- tion 1000 Kr.	Tilsam- men 1000 Kr.	Repara- tioner i % af hele Arbejdet
Murerarbejde:				
Arbejdsløn.....	16250	6460	22710	28
Materiale.....	37500	3040	40540	7
Tømrerarbejde:				
Arbejdsløn.....	10000	3800	13800	30
Materiale.....	31250	4940	36190	13
Snedkerarbejde.....	11250	2660	13910	19
Smedearbejde.....	2500	570	3070	19
Jernstøberarbejde....	7500	4560	12060	38
Malerarbejde.....	3750	9500	13250	71
Glarimesterarbejde...	1875	1710	3585	48
Blikkenslagerarbejde.	3125	760	3885	20
Tilsammen...	125000	38000	163000	23

Under Arbejdsløn er Mestersalær medregnet. De 125 Mill. Kr. til Nybygninger er baseret paa den aarlige Stigning i Assurancesummen, og de 38 Mill. Kr. til Reparation er beregnet som 1 % af den samlede Assurance (i 1906), en Procent der angives at være almindelig antaget som normal Udgift til Reparation, i alt Fald naar Genopførelse af brændte Bygninger medregnes. Derimod mangler det Byggeri, der erstatter nedrevne Bygninger, og man føler sig ikke ganske overbevist om Rigtigheden af de i et Tillæg optagne Betragtninger og Beregninger, hvorefter dette Erstatnings-Byggeri ikke er noget videre. — Nybygningernes Fordeling mellem Fagene er baseret paa en Række Overslag for Bygninger af forskellig Art, medens Fordelingen af Reparationsarbejdet er næsten helt skønsmæssig, om end med visse Holdepunkter. Baade de to Hovedsummer, 125 og 38 Mill. Kr., og endmere deres Fordeling er saaledes ret tvivlsomme, men Resultatet ser alligevel ganske sandsynligt ud, og med særlig Interesse vil man iagttage sidste Kolonne, der viser, hvor forskellig en Rolle Reparationer spiller i de forskellige Fag: Tegl- og Kalkværker, Cementfabriker o. l. har kun 7 % Salg til

Reparationer, medens 71 % af Malernes Fortjeneste falder paa denne Konto.

I Afsnittet om Reparationsarbejdet findes endvidere en Række interessante Betragtninger om, hvorledes dette Arbejde kan jævne Svingningerne i Nybyggeriet. Fag med megen Reparation vil ikke faa saa koncentreret en Arbejdsløshed, og Forf. mener endogsaa, at hvis der overhovedet er Svingninger i Reparationsarbejdet, da gaar de i modsat Takt af Nybygningernes, saaledes at der reparerer mest, naar der bygges mindst. Men Hovedæren for, at Konjunktur-Arbejdsløsheden dog i nogen Grad mildnes, tilskrives med Rette Landbruget, som maa finde sig i meget knap Arbejdskraft i Byernes gode Aar og udvider sig i de daarlige; dette gælder navnlig for Arbejdsmændene, men Forf. mener dog, at det med Landhaandværkerne som Mellemed ogsaa kommer de faglærte til Gode.

Ogsaa Sæsonarbejdsløsheden omtales, og Forf. mener, at i Januar Kvartal hviler Arbejdet i Provinsbyerne i højere Grad end i København. Endvidere sættes Antallet af Bygningshaandværkere efter Folketællingen i Forhold til »Enheder af Byggearbejde«, d. v. s. normal Vækst i Bygningsmassen + Reparationsarbejdet; dette nye Begreb er teoretisk meget tilfredsstillende, men meget vanskeligt at bestemme i Praksis. Imidlertid fremkommer der dog et talmæssig set udpræget og i sig selv saa sandsynligt Resultat, at man er tilbøjelig til at tro paa det, nemlig at der nu er betydelig færre Haandværkere i Forhold til det udførte Arbejde. Besparelsen er navnlig indtraadt før 1870, og Forf. sætter derfor Forholdet i Forbindelse med Næringsloven, der antages at have gjort Arbejdet mere effektivt; her kan ogsaa nævnes, at man tidligere om Vinteren indstillede Arbejdet i noget højere Grad end nødvendigt. Efter 1870 er Forholdet mere tilsløret, bl. a. fordi de sidste Folke- og Industrietællinger i højere Grad har kunnet henseende Arbejdsmændene til deres rigtige Fag, men der er i alt Fald ingen Støtte for den af en-

kelte Arbejdsgivere fremsatte Paastand, at Fagforeningerne har svækket Arbejdets Effektivitet. Der er ogsaa efter 1870 en betydelig relativ Nedgang i Antallet af Tømrere og Snedkere (saavel som i indført Tømmer), og naar der samtidig er en mindre Stigning i Antallet af Murere, kan det sikkert henføres til det nævnte Forhold, at Murarbejdsmændenes Antal er bedre kendt, ligesom en relativ Stigning i ét Fag efter Omstændighederne kan være en naturlig Refleks af Besparelser i andre Fag. — Begrebet »Enhed af Byggearbejde« benyttes ogsaa til Belysning af Haandværkernes Antal i København og Provinsen, men da der hertil maatte kræves Kendskab til Assuranceprisens virkelige Niveau, er dette næppe tilstedeligt.

Det samme gælder en Beregning af Arbejdslønnen gennem hele Perioden ved Kombination af Assuranceprisen med det formodede Prisniveau for Byggemateriale, og end mere en Beregning af Mestrenes Indtægt. Denne bygger paa de foran S. 382 meddelte Tal for de enkelte Fags Totalindtægt, Tal, der som det vil erindres, atter bygger paa Assurancesummen (altsaa en ikke videre nøjagtig Størrelse), en meget usikker Fordeling af denne paa Fagene, og en endnu mere usikker Beregning over hvert Fags Reparationsarbejde. Herfra drages Arbejdernes Indtægt, der beregnes ved Hjælp af deres Antal og gennemsnitlige Ugeløn ved Industritællingen — hvilken sidste kun kendes for en Del og næppe en helt typisk Del af det samlede Antal Arbejdere — samt en skønsmæssig Ansættelse af deres Arbejdssæson. Forskellen er Mestrenes Indtægt, der udregnes pr. Individ! Heldigvis er der efter Bogens Udarbejdelse udkommet et Tabelværk med officiel Statistik over Indkomst- og Formueforhold i de forskellige Erhverv.

Et Tillæg behandler Spørgsmaalet om Betydningen af det Byggeri, der erstatter nedrevne Bygninger, dels ved faktiske Oplysninger om de københavnske Forhold, dels ved aprioriske Betragtninger over, hvad det vilde betyde, naar Huses gennemsnitlige Varighed ansættes til visse

Størrelser. Afsnittet indeholder adskilligt af Interesse, men er som Helhed en ret ensidig Hævdelse af, at dette Erstatningsbyggeri ikke betyder noget. Almindelige Huse bygges og navnlig byggedes sikkert ofte mindre solidt end af Forf. forudsat, og Ræsonnementerne om, at Ildebrand gør det af med mange, inden de har naaet Nedrivningsalderen, synes ret misvisende.

Hr. Schous Bog har saaledes sine Mangler, men man maa alligevel være ham taknemmelig for den. Hr. Schou har noget af den sande Videnskabsmands Kærlighed til Raastoffet, uden hvilken Videnskaben vilde blive en Marsch paa Stedet. Man maa ønske, at ogsaa andre Mænd med Kendskab til specielle praktiske Emner, f. Eks. Jernindustrien eller Kreaturhandelen, og med teoretisk Fordannelse vil give sig i Lag med saadanne Undersøgelser, thi — som en dansk Rigsdagsmand skal have sagt: Hvad er al Videnskab andet end sund Fornuft i Sammenhæng? Og hermed være denne Bog da anbefalet til Læsere af dansk økonomisk Litteratur.

Jens Warming.

JENS WARMING. Haandbog i Danmarks Statistik.
København 1913. G. E. C. Gads Forlag. (654 S. — Kr. 10.50).

I Løbet af det 19de Aarhundrede udkom der 3 store Haandbøger i Danmarks Statistik: Thaarups i 1812—19 (6 Bind), Bergsøes i 1844—53 (4 Bind) og Falbe-Hansens og Scharlings i 1878—87 (5 Bind) med et Supplementsbind i 1891. Ved Siden af disse tre monumentale Værker og for en væsentlig Del byggende paa dem er der fra Tid til anden udgivet en Række mindre omfangsrige Fremstillinger, delvis med Lærebogs-Karakter: Thaa-